

ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНОГО КОМПОНЕНТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ДУХОВНОСТІ МОЛОДІ

Лідія Заболоцька

Таврійський державний агротехнологічний університет

Анотація:

У статті висвітлюється проблеми, зміст і структура патріотичного виховання молоді у вітчизняній педагогічній і філософській літературі. Авторка визначає пріоритетні напрями патріотичного виховання молоді.

Анотация:

Заболоцкая Лидия. Формирование патриотического компонента национальной духовности молодежи.

В статье освещены проблемы, содержание и структура патриотического воспитания молодежи в отечественной педагогической и философской литературе. Автор определяет приоритетные направления патриотического воспитания молодежи.

Resume:

Zabolots'ka Lidia. Formation of patriotic component of the youth national spirituality.

The article deals with the problem, content and structure of the patriotic education of youth in the national pedagogical and philosophical literature. The author reveals the priority directions of the patriotic education of the youth.

Ключові слова:

патріотичне виховання, патріотизм, національна свідомість.

Ключевые слова:

патриотическое воспитание, патриотизм, национальное сознание.

Key words:

patriotic education, patriotism, national consciousness.

Постановка проблеми. Одна з найбільших проблем української держави останніх років пов'язана з глибокою кризою духовності, що виникла у зв'язку з руйнацією колишньої системи виховання, що базувалася на марксистсько-ленінській ідеології. Більшість українського суспільства склали люди духовно спустошені, із втраченими духовними орієнтирами, розчаровані у процесах розбудови державності, врешті-решт розділені орієнтаціями на Схід і Захід. Українці як на рівні суспільства, так і влади не змогли перейняти ті цінності, які притаманні демократичним країнам: визнання плюралізму думок для побудови діалогу між опонентами, високий рівень правової свідомості тощо. На сьогодні країни Європейського союзу можуть самостійно приймати рішення, бути конкурентноздатними. Тому у процесі національно-духовного відродження України все більшої ваги набувають питання формування в молоді почуття любові до Батьківщини, відданості справі, зміцнення державності, активної участі в суспільній діяльності, усвідомлення свого громадянського обов'язку на основі національних (в Україні чомусь шанують чужих героїв, чужі ідеали, які не завжди відповідають потребам нашої Вітчизни) і загальнолюдських духовних цінностей, утвердження якостей громадянина-патріота України як світоглядного чинника розвитку культурного і творчого потенціалу нашого народу. У «Концепції виховання особистості в умовах розвитку української державності» підкреслюється необхідність утвердження в молоді «почуття патріотизму, відданості Батьківщині й, водночас, відчуття належності до світової спільноти» [3, с. 3].

На жаль, наше дослідження свідчить, що в певній частині молоді (20% зі 130 опитаних) недостатньо сформована національна свідомість. Як результат – у них виникає оманливе, ілюзорне відчуття «другосортності», «другорядності» рідної мови, культури, зрештою себе, що породжує, як пишуть Н. Авер'янова [1], І. Мартинок [5], М. Рябчук [8] «комплекс малоросійства». Такі молоді люди, як правило, не мають почуття власної гідності та гордості. Вони часто звертають із правильного шляху, стають егоїстами, пристосуванцями. Тому ми вважаємо, що робота, спрямована на патріотичне виховання студентства, є важливою й актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми патріотичного виховання молоді активно вивчаються філософами, педагогами, психологами. Для нашого дослідження найбільш цікавими є праці Н. Авер'янової [1], Г. Ващенко [2], В. Гонського [3], І. Мартинюка [5], Ю. Ренка [7], М. Рябчука [8], О. Міловідова, П. Сапегіна, О. Сімонова [6]. Ці науковці єдині в думці, що патріотичний компонент (патріотизм) – головний чинник стабілізації суспільства. Від того, наскільки молодь буде проймається патріотичними почуттями, залежатиме міцність української держави.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в обґрунтуванні завдань, проблем, структури та змісту патріотичного компонента національної духовності молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження. Патріотичне виховання – один із головних напрямів виховання молоді, цілеспрямований та керований процес, що має на меті формування патріотичних якостей особистості.

Методологічною основою сучасного виховання як соціального явища є ідеологія нашої держави, що зорієнтована на загальнолюдські та національні цінності. Патріотизм є проявом національної самосвідомості особистості й може реалізуватися за умови духовного зв'язку з Батьківщиною. Для українського народу Батьківщина – це освоєне ним географічне середовище, відображене в його матеріальній і духовній культурі. Майбутнє країни залежить від дієвості патріотизму її громадян – активної творчої праці на благо народу, готовності відстояти незалежність і захистити честь своєї держави, прагнення піднести Україну до рівня високорозвинених світових держав.

Виховання патріотизму має бути пріоритетним напрямом навчально-виховної роботи у вищих навчальних закладах, оскільки лише за цих умов ми зможемо виховати особистість, яка має почуття гордості за свою державу, любові до рідної землі, свого народу, що бажає працювати задля розквіту держави, готова її захищати, сумлінно виконувати громадянські обов'язки, усвідомлювати соціальні проблеми Батьківщини та українського народу тощо. Без цього людина не має обличчя, вона втрачає себе.

Аналізуючи теоретичні питання патріотизму, що висвітлені у філософській, педагогічній літературі, ми дійшли висновку, що патріотизм є інтегральною особистісною якістю, що має когнітивний, етноідентифікаційний, емоційно-мотиваційний і практичний складники.

Формування когнітивного складника передбачає розвиток у вихованців уявлень, що розкривають особливості національного світогляду та народних вірувань; наявність фактів, що характеризують та відображають національну культуру українців, їх історичне минуле та сучасність, знання про національні звичаї і традиції, державно-національні свята, родовід; розуміння понять, що розкривають зміст патріотичного обов'язку громадянина.

Важливу роль у формуванні когнітивного складника як окремої людини, так і соціальної спільноти, відіграє ідеал. Він наповнює змістом мотиваційно-смыслову сферу діяльності, спонукає особистість до соціальної активності, є духовною опорою, регулятором цілеспрямованих дій. Ідеал має такі функції: світоглядну, спонукальну, програмувальну, проєктивну, імперативну, нормативну, оцінювальну. Ідеал особистості, як відомо, об'єднує ціннісні орієнтації, життєві принципи й плани, задуми й учинки в цілісну лінію осмисленої поведінки, життєвого шляху людини. Розуміння ідеалу стає одним із визначальних чинників утвердження патріотизму.

Невіддільним компонентом когнітивного складника патріотизму є також військово-патріотичні знання вихованців. У сучасних умовах вони – один із дієвих чинників попередження антигромадських явищ серед молоді, оскільки такі явища несумісні з патріотизмом. Юнаків захоплює романтика, пафос великого почуття, прагнення бути схожими на великих героїв, наслідувати їх. Ці особливості студентства, як підтверджують результати нашого дослідження, необхідно враховувати в патріотичному вихованні, щоб розвивати у них кращі моральні риси, носіями яких є ветерани Великої вітчизняної війни. Проте, як показало наше опитування, у сучасній молоді часто виявляється індиферентне ставлення до недалекого минулого нашого народу, зокрема й до ветеранів Великої вітчизняної війни.

Під етноідентифікаційним складником ми розуміємо здатність особистості усвідомлювати й визнавати власну належність до українського етносу, вміння підтримувати його культуру (звичаї, традиції, обряди), виявляти почуття гордості, гідності, працьовитості та інші ознаки, які у своїй сутності репрезентують цю системну якість. У процесі соціалізації людини поступово формується світоглядно-ціннісна картина сприйняття й розуміння світу. Поступово в кожній людині формується певний національний інтерес, визріває національна ідея, патріотичний настрій, які, врешті-решт, виокремлюють, схоплюють сутність національної свідомості як національного буття. Це переконливо довів Г. Ващенко, який назвав його свідомим патріотизмом [2, с. 180].

У процесі формування когнітивного та етноідентифікаційного складників ми підводили модель до розуміння загальнолюдських і національних цінностей, які, так само, є основою їх цілісного світосприйняття та світорозуміння. Етноідентифікаційний складник патріотичного компонента сприяє усвідомленню молодими людьми своєї причетності до минулого, історії нашого народу. Природно, що це потребує, насамперед, глибокого розуміння цього зв'язку, формування національної свідомості та самосвідомості.

Поняття «національна свідомість» уживається на означення розуміння кожною особистістю, усім народом багатогранних аспектів свого національного буття в минулому, сучасному, майбутньому. Зміст цього поняття розкриває численні проблеми походження й становлення своєї нації, питання розвитку рідної мови, мистецтва, культури, духовності, державності.

Національна самосвідомість – це відносно стійка система уявлень, понять про себе, свою

культурно-історичну самобутність, особливість свого світовідчуття і світорозуміння, мислення, емоцій, волі, практичної діяльності. Завдяки національній самосвідомості особистість глибше розуміє свій народ, його історію, культуру, дух, а також свої якості, здібності й можливості, виробляє основні напрями своєї діяльності. До змісту поняття національної свідомості входить відчуття національної ідентичності, розуміння спільності, кровного й духовного зв'язку зі своїм народом, уявлення про спільність історичного минулого, сучасного та майбутнього. До обсягу цього фундаментального поняття входить також усвідомлене ставлення до матеріальних і духовних цінностей свого народу, почуття національної гідності, патріотизму.

Як з'ясував у своїх дослідженнях О. Міловидов, патріотична свідомість почала розглядатися як соціальне явище тільки в 70-х роках ХХ ст., а до того – лише як аспект суспільної свідомості, як складник моральної свідомості [6, с. 8–14]. У світлі сучасних філософських уявлень про рівні спільної свідомості дослідники виявляють два рівні патріотичної свідомості – суспільно-психологічний та ідеологічний. Отже, патріотичне виховання повинно здійснюватися як двоєдиний процес на психологічному та ідеологічному рівнях. Тим рівнем, що визначає сутність патріотизму та істотно впливає на формування патріотичної свідомості, вважається ідеологічний рівень як більш раціональний і всеохопний у відображенні дійсності, в усвідомленні особистістю своєї ролі в житті. Тобто найважливіше завдання патріотичного виховання молоді – формування ідей патріотизму. Але за одноставним твердженням учених, патріотизм спочатку народжується як почуття, а потім формується у вигляді ідеї. Чим міцніші патріотичні почуття, тим глибші патріотична свідомість і переконаність.

На основі когнітивного та етноідентифікаційного складників формується мотивація, яку ми визначили як емоційно-мотиваційний складник патріотизму. Він має свої особливості та свій зміст. Насамперед, цей складник розвивається в навчальній діяльності, оскільки спостерігається зв'язок між патріотизмом і успішністю навчання.

Патріотичний компонент є наслідком потужних і постійних мотивів соціальної діяльності. Наявність у діяльності, у повсякденній праці патріотичного мотиву підвищує її якість, інтенсивність, ефективність. Отже, патріотизм опосередковано виявляє функції творчої, продуктивної сили суспільства. Невипадково нації з високим рівнем патріотизму досягли найвищого рівня соціально-економічного розвитку.

Окремо потрібно сказати про емоційне захоплення національними героями України та шанування їх. Дотепер цей (чи не найважливіший) бік виховної практики упроваджується якимось боязко, нерішуче. Вважаємо, що брак загальноприйнятого національного ідеалу високого взірця для молодого покоління є однією з найбільших вад виховної практики не тільки й не стільки виховної системи, скільки суспільства загалом із його наймасовішими засобами впливу на почуття й свідомість людей: телебачення, кінематограф, радіомовлення тощо. Теорією і практикою доведено, що незнання та ігнорування рідної історії й мови, національної культури, відхід від багатовікових традицій етнопедagogіки непоправно шкодять формуванню патріотичних почуттів.

Утвердження когнітивного, етно-ідентифікаційного й емоційно-мотиваційного складників дає змогу молоді усвідомлювати свою причетність до життєдіяльності в українській державі. Природно, що ця причетність ще не стає їх переконанням. Для формування останніх важливим є розвиток практичного складника патріотизму. І тут варто зазначити таку суперечність, як розбіжність між знаннями та переконаннями молоді. Розвиток практичного складника передбачає утвердження в молоді пізнавальних, пошукових, організаторських, предметно-перетворювальних умінь й умінь суб'єкт-суб'єктивної взаємодії (уміння спілкуватися та співпрацювати з однолітками, викладачами, старшими, узгоджувати з ними власні дії, обстоювати власні погляди та терпляче сприймати думку співрозмовників, володіти здатністю морального вибору з урахуванням гуманного підходу до людини, емпатії тощо). Останні формуються в навчальній та в позанавчальній діяльності.

Висновки. Отже, патріотичне виховання молоді виконує такі завдання: закріплення, збагачення й поглиблення певних знань; розширення загального кругозору студентів; формування інтересу до різних галузей народного мистецтва; виявлення творчих здібностей і нахилів, індивідуальних особливостей; організація дозвілля (організація зустрічей із ветеранами Великої вітчизняної війни, проведення Тижнів української мови, народних свят тощо).

Ми враховували і принципи виховної роботи: добровільність участі у ній; суспільна спрямованість; ініціатива та самодіяльність; розвиток творчості; взаємозв'язок різних форм і видів.

На основі аналізу передового та особистого педагогічного досвіду нами визначено орієнтовний зміст та пріоритетні напрями

цілеспрямованого патріотичного виховання студентів:

- філософсько-світоглядна підготовка: формування наукового та народного світогляду, виховання культури розумової праці (осмислення ролі наукових знань і народної педагогіки в інтелектуальному розвитку особистості); озброєння знаннями найважливіших закономірностей розвитку природи й суспільства; формування народного світорозуміння, національного характеру; уміння бачити тенденцію до взаємозалежності держав, до створення світового співтовариства; формування цілісного уявлення про історію розвитку суспільства та національної культури; розвиток національних інтересів до ідейно-моральної спадщини, культурно-історичних традицій, міфології, фольклору, вірувань українського народу;

- формування загальнолюдської моралі, громадянської і соціальної відповідальності: популяризація історичного минулого, правдиве висвітлення сучасного життя в Україні; вивчення й пропаганда культурних надбань свого народу та світової культури; ознайомлення з глобальними проблемами, від розв'язання яких залежить стан природи; вироблення готовності жити й діяти за принципами гуманізму, оволодіння народною мораллю, етикою, народними художніми промислами; набуття діловитості, підприємництва; самостійної позиції;

- формування національно-правової свідомості та самосвідомості: оволодіння рідною й державною мовами; вивчення історичного й культурного розвитку рідного народу; ознайомлення з його матеріальними й духовними цінностями, національною символікою, родинними реліквіями, звичаями, обрядами; формування потреби у правовій культурі, активній патріотичній діяльності; виховання поваги до законів і норм співжиття; вироблення умінь і навичок організаторської роботи з відродження національної духовності, її історичних коренів;

- розвиток естетичної культури, художніх здібностей і смаків: оволодіння знаннями в галузі народного мистецтва, музики, архітектури, усної народної творчості; національної пісенної й танцювальної культури, народного побуту, ремесел, ігор; розвиток почуття прекрасного і дбайливе ставлення до пам'яток історії, потягу до творчої діяльності;

- розвиток потреби у здоровому способі життя, прагнення стати хорошим сім'янином: озброєння знаннями про роль фізичної культури в житті людини, систему фізичного й психофізичного загартування українського козацтва; розвиток природних задатків; удосконалення тіла й душі в іграх, танцях, хороводах, різних видах змагань і боротьби; вироблення військово-прикладних умінь і навичок у військово-патріотичних видах спорту; ознайомлення з козацьким родинним вихованням.

Ми також залучали студентів до пізнавальної діяльності народознавчого характеру. Зміст такої діяльності передбачав виконання робіт (самостійно й за допомогою викладача), пов'язаних із глибоким вивченням історії рідного краю, усної народної творчості, зі систематизацією знань про себе і свій рід, народ і націю, Батьківщину.

Формування патріотизму, як підтверджують результати нашого дослідження, тісно пов'язується з участю студентів у самоврядуванні, відвідуванні ними різноманітних клубів і груп, громадських юнацьких об'єднань. Саме там вони вчаться утверджуватися як громадяни своєї Вітчизни. Наприклад, у краєзнавчо-пошукових групах студенти досліджують маловідомі сторінки з історії козацтва нашого краю, складні взаємини різних етнічних груп, збирають цікаві експонати для музею, готують матеріали з подальшим їх узагальненням і оприлюдненням на конференціях, у засобах масової інформації (газетах, рукописних журналах).

Надзвичайно важливою в патріотичному вихованні студентства є керівна роль викладача, оскільки саме він має прищепити вихованцям повагу до предків, любов до свого народу, пошану до українства, до місця свого народження, оскільки без Батьківщини немає людини, індивідуальності, особистості.

Отже, патріотизм є однією з глобальних соціально-психологічних рушійних сил розвитку людини, нації і всього людства. Тому важливо наголосити, що патріотизм повинен бути не тільки метою виховання. Відродження нашої нації, розбудова України відбуватимуться значно швидше, якщо патріотизм стане і метою, і умовою виховання та навчання молоді людини.

Список використаних джерел

1. Авер'янов Н. Українознавчі основи виховання особистості / Н. Авер'янов // Рідна школа. – 2000. – № 10. – С. 15–16.

References

1. Averianov N. (2000). *Ukrainian studies grounds of the personality education*. *Ridna shkola*. 10. 15-16. [in Ukrainian].

2. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко // Полтавський вісник. – 1994. – 192 с.
3. Гонський В. Патріотизм як основа сучасного виховання та ідеологія держави / В. Гонський // Рідна школа. – 2001. – № 2. – С. 9–13.
4. Концепції виховання особистості в умовах розвитку української державності // Інформаційний збірник МОН України. 1996. – № 14.
5. Мартинюк І. В. Національне виховання: теорія і методологія: метод. посіб. / І. В. Мартинюк. – К. : ІСДО, 1995. – 160 с.
6. Патриотическое сознание: сущность и формирование / [Миловидов А. С., Сапегин П. Е., Симонов А. Л. и др.]. – Новосибирск, 1985. — 254 с.
7. Руденко Ю. Д. Українська національна система виховання / Ю. Д. Руденко. — К., 1991. — 48 с.
8. Рябчук М. Від «Малоросії» до «Індоевропи»: стереотипи «народу» в українській суспільній свідомості та громадянській думці / М. Рябчук // Політологічні читання. – К., 1994. – № 2. – С. 120–144.
9. Чи вважаєте Ви себе патріотом України? [Електрон. ресурс] // Центр Разумкова. – Режим доступу: http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=399. – Назва з екрану.
10. Юхновський І. Про ідеологію і політику Українського інституту національної пам'яті / Ігор Юхновський // Дзеркало тижня. – 2007. – № 40. – С. 16–18.

Рецензент: Москальова Л.Ю. – д.пед.н., професор

Відомості про автора:

Заболоцька Лідія Анатоліївна
Таврійський державний
агротехнологічний університет
пр. Б. Хмельницького, 18, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72310, Україна
doi:10.7905/нвмдпу.v0i11.746

Надійшла до редакції: 16.11.2013 р.

Прийнята до друку: 16.12.2013 р.